

SZEMLE

ANDREAS OBENAU – CHRISTOPH KAINDEL

KRIEG IM MITTELALTERLICHEN ABENDLAND

(*Krieg und Gesellschaft. Hrsg. von: Thomas Kolnberger, Ilja Steffelbauer. Mandelbaum Verlag, Wien, 2010. 460 o.*)

Az osztrák kiadó módszertanilag is érdekes vállalkozásba fogott, amikor szakemberekkel magas szakmai színvonalon, mégis lábjegyzetek nélkül vállalkozott a középkori hadtörténelem V. és XV. század közötti időszakának az áttekintésére. A fejezetek ennek megfelelően némileg változó felépítésűek: vannak probléma-centrikusabbak, a hadtörténeti szakirodalmat alaposabban feldolgozók, míg akadnak inkább a politikatörténet síkján mozgó áttekintő, sőt, olykor kifejezetten népszerűsítő műfajú tanulmányok. A terjedelmes időszak bemutatása ugyanakkor mindkét típust szükségessé tette, hiszen már az első tanulmánynak a késő római hadseregvetet átalakulásától a Karoling időszakig rengeteg részproblémával terhelt évszázadok történéseit kellett bemutatnia. Ezt még a nagyívű tárgyalás ellenére is csak részletes kronológia csatolásával tudta megoldani (Ilja Steffelbauer, Universität Wien, *Háború és társadalom a római korszak utáni Nyugaton*).

Amíg a könyv első tanulmánya a latin Nyugat kezdeteit mutatta be, a második tanulmány a Kelet átalakulásának szentelte figyelmét (Andreas Obenaus, Universität Wien, *Új hatalmak a Földközi tenger térségében, az iszlám expanzió*). Közismert, hogy I. Justinianus uralkodása alatt kísérelték meg utoljára a bizánci csapatok a régi római területek egyesítését a keleti gót Itáliától a nyugati gót Hispánián át a vandál Észak-Afrikáig. Ugyanakkor a közel-keleti térségben az új hatalmak terjedését csak késleltetni tudták, miközben 626-ban a Szászánidák avar segítséggel magát a bizánci fővárost is ostrom alá vették. Még látványosabb volt az arab kalifátusok terjeszkedése, amit megelőzőtt segédcapatainak a bizánci hadseregvetetben eltöltött időszaka. A beduin lovassapatokat nagyszámú, főleg a letelepedett lakosság soraiból szervezett gyalogság, s nem arab, például szászánida segédcapatok

tették a bizánci erőkkel közel azonos erejűvé. A vezetési szintek kialakítása, a csapatok specializálódása, a finanszírozás proto-feudális, multi-etnikus jellege mind megelőzte a nyugati ellenfelek gyakorlatát, s nehezen leküzdhető ellenfél tette az arab csapatokat.

A bevezető tanulmányok sorában a nyugati lovagi időszak bemutatása következik, a jól ismert történész, Leopold Auer tollából (Universität Wien, Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien, *A lovagság által meghatározott középkori hadügy*). Úgy véli, hogy az időszakot az erőszak decentralizálódása jellemzi, amit a háború és hatalmaskodás („Krieg und Fehde”) kettősége határozott meg. Gondolatmenet alapján ebből az következik, hogy a háborúkat kis létszámú hadseregek térben és időben is korlátozott harci tevékenysége jellemezte. Ugyanakkor a lovagok idealizált harcművésze, a lovagi ideológia alapján szinte kizárólag a lovassapatokra koncentrált, s látóköréből sokan kimaradnak a gyalogos városi milíciáktól kezdve a könnyűlovasságig (amiket a kötet későbbi tanulmányai is sokszor érintenek).

A bevezető szakasz záró tanulmányában már több részletmegfigyelés olvasható az ibériai félsziget visszahódításának nyolc évszázadáról (Gerald Weigl, AHS-Lehrer, *A matamoros jegyében, Spanyolország utolsó lovagjai*). Az időszak tagolása 1035–1212, 1212–1250, 1250–XV. sz. közepe) is azt mutatja, hogy az időszak hatalmas társadalmi, hadügyi és politikai változásokat hozó évszázadokat ível át, s azonos jellemzőkről aligha lehet beszélni. A korszakot az ibériai muzulmánok által meghonosított tüzéség zárja le, amit a mai kutatás 1317-hez köt, s innen terjedt el Európa szerte az ágyúhasználat gyakorlata (erre lásd még Liedl tanulmányát a kötetben). Ugyanakkor a keresztény erők a granadai muzulmán várak XV. század végi elfoglalását már tüzéségük

főlényének köszönhetik. A szerző az újítások iránti fogékonyságot az évszázados határharcok által kialakult helyi mentalitásában keresi. Miként ezzel magyarázza, hogy Itáliában a korszak legfélelmetesebb zsoldos gyalogsága kovácsolódik össze a pikások és tűzfegyveresek együttes alkalmazásával.

A következő négy tanulmány a Nyugat-Európai térséget vizsgálta különféle szempontokból. Werner Meyer (Universität Basel, *Lovagok, várak, csaták. A nyugati hadügy*) és Gefried Mandl (*Tartományok és uraságok. A tér és társadalom kontrollja az európai középkorban*) írásai némileg visszakanyarodtak L. Auer témájához, s a hadviselés általános jellemzőit vizsgálják. Werner Mayer megjegyzései közül érdekesek a számszerűra vonatkozók. Ezek szerint Európában a fegyver már a korai XI. században is ismert volt, s a kereszt-háborúhoz, a keleti hatáshoz inkább annak továbbfejlesztése köthető. Igaz, hogy jellemzően mindvégig a gyalogos csapatok fegyvere maradt, a felhúzási mechanizmus fejlődése pedig lóról való használatukat is megengedte.

A legtöbb magyar vonatkozás Norbert Hofer (Universität Wien, *Egy hosszú lovaglás vége. A pannóni térség középkori lovas népei*) tanulmányában olvasható, aki a lovasnomád fegyverzet, stratégia és taktika megbízható összefoglalását nyújtja. Kitér a lovas nomádok páncélhasználatára, az éghajlat szerepére, s a gyalogos katonák használatának a problémájára. Biztos tényként tudja, hogy a magyarok szlávokat alkalmaztak gyalogosként, akik egyébként gyalogosként részei maradtak a későbbi magyar hadszervezetnek is. Hasonlóképpen elnagyoltnak tűnik az sommás megállapítása is, hogy a magyarok a nehézlovas-sággal együtt a hűbéri adományrendszert is átvették, a nyugat-európai haditechnikához való teljes akkulturáció bizonyítékaként. A XV. századi magyar könnyűlovaság kapcsán megjegyzi, hogy ebben a steppei nomád hagyomány örökségét láthatjuk, ami azonban ennél sokkal bonyolultabb kérdés (vö. B. Szabó János könyvével: *A honfoglalótól a huszárokig*. Budapest, 2010.).

A bázeli Werner Meyer, a svájci középkori hadtörténet avatott ismerője a kötetbe másodikként beválogatott esettanulmánya a svájci szövetséges tartományok és városok hadügyéét tekinti át. Tanulságos megfigyeléseket tesz a szövetségesek közös politikai-katonai tevékenységének 1400 utáni koordinálásának a

kezdeteiről, s bemutatja a folyamatot, amely a svájci zsoldosok európai jóhírének-hírhedségének elterjedtségéhez vezetett. Kitér a nagy győzelmekre (1315, 1476, 1515), az azokat övező mítoszokra és alaptalan hagyományokra. Megtudjuk, hogy a zsoldosokért Mátyás király által küldött követ emlékéét nagy becsben tartják, nem különben a svájciakból alakított első állandó francia és pápai testőrgárdákat.

Ulrich Schmilewski (Stiftung Kulturwerk Schlesien in Würzburg, Liegnitz/Wahlstatt, *Egy ismeretlen ellenség elleni ütközet*) már korábban is foglalkozott a témával (vö. ismertetésemet: *Haditörténelmi Közlemények*, 105. (1992.) 163–165. o.) A tatárok elleni tragikus csatáról egyedüli elbeszélő forrásunk a humanista történetíró, Jan Długosz, akinek azonban nem ad túl nagy hitelt. A keresztény katonák számát kétezerre becsüli, melyből következően a tatárok félelmetes túlerőben lehetettek. A harcban elesett a sziléziai fejedelem, Henrik, aki szentté avatott anyjának, illetve a gyors tatár kivonulásnak köszönhetően Szilézia és a kereszténység megmentőjévé, második Leonidásszá magasztosult az utókor szemében. Próbálja megoldani a rejtélyt, hogy miért vállalták a sziléziaiak a harcot, talán a seregük nem fért el a liegnitzi várbán (biztosan nem), vagy a csehekkel való egyesülésben reménykedtek?

Rendkívül tanulságos Jan Willem Honig írása (*Stratégia és „command and control. A későközépkori hadvezetésben*, Swedish National Defence College). A szerző azt fejtegeti, hogy a katonai fegyverlemek és stratégiai tudatosságnak a középkori hadvezetésben a mainál sokkal kisebb volt a jelentősége, mivel a korabeli katonai elveket és gyakorlatot más tényezők alakították. Példaként az Agincourt-hoz vezető utat tekinti. Az angolok 1415. augusztus 13-án szálltak partra francia földön, de a franciák a hónap 28-án rendelték el a hadba vonulást, de volt olyan hely, ahol a parancsot csak szeptember 8-án hirdették ki. A király szeptember 10-én felemeli a hadizászlót, az Oriflammot, mégis képtelenek arra, hogy szeptember közepéig felmentésük az angol ostrom alá került Harfleur, ami szeptember 22-én meg is adja magát. A jelentős francia létszám-főlény ellenére a király csak október 13-án csatlakozik a sereghez, s a döntő ütközet napjáig, október 25-ig még további napokat kellett várni. A mindkét oldalról megfigyelhető megfontolt, lassú haladás okait vizsgálja, s von le belőlük általános következtetéseket.

Christoph Kaindel (ICE-Vienna, *Elesett a lovasság színe-java. A gyalogság felemelkedése a XIV. században*) az 1302. július 11-i kortrijki (courtrai-i) csata kapcsán tekinti át a gyalogság fegyvernemként való megjelenését a XIV. században. Hangsúlyozza: távolról sem volt arról szó, hogy a lovasság elveszítette volna csatadöntő szerepét, a gyalogság még sokáig csak a védelemben tudott a támadók fölé kerekedni.

Gottfried Liedl („*Hítvány tudomány*”). *Plebeiusok, legények, harangöntők: az ágyúk és elterjedésük*, Universitát Wien) a tűzfegyverek nyugati világbeli elterjedésének első időszakáról ad a legújabb szakirodalom alapján rendkívül hasznos összefoglalót. Amint már Hans Delbrück felvetette, hogy a lőpor „feltalálója” egy spanyol lehetett, a szerző tanulmányában a hispániai arabok szerepét fejt ki a haditechnikai transzferben. A lőpor és lőfegyverek korai, minden más európai előfordulást megelőző említése a dél-hispániai hadszíntéren határozottan támogatja az arab közvetítés lehetőségét (Alicante, 1317; Huéscar, 1324; Algeciras 1342/43, Navarra 1350 körül), sőt Malaga még a Habsburg-korszakban is a lőporgyártás egyik központja maradt, miként innen került át a korai felfedezés személyes kapcsolatok révén 1327-ben Angliába. Egyúttal kitekint a műszaki újításokra, s azok európai terjedésére, köz-

tük Magyarország gyakori említésével. Az Oszmán Birodalomnak a tűzfegyvereket illető gyors akkulturációjával kapcsolatban úgy véli, hogy itt és ekkor semmiképpen sem lehet a későbbi időszakok dekadenciáját emlegetni.

A kötetet végül nem kevésbé érdekes írások zárják a háború és béke legitimizálásáról a Bizánci Birodalomban (Ioannis Stouraitis, Universitát Wien), a háború helyéről a középkori német költészetben (Hermann Reichert, Universitát Wien), a középkori eretnekekről mint ellenségképről (Thomas Ertl, Universitát Heidelberg), a lovasságot érintő technikai és szervezeti újításokról (Alexander Juraske, Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde, Wien), a lovagok társadalomban elfoglalt „ikon” szerepéről (Bea Lundt, Humboldt-Universitát, Berlin), s végül a vikingeknek a kalandozó magyarokkal is könnyen összevethető stratégiájáról (Rudolf Simek, Universitát Wien).

A kötet változó mélységű tanulmányainak köszönhetően hasznos olvasnivalója lehet a szak-hadtörténészeknek, miként kellemes esti olvasmány a téma iránt érdeklődő nem szakképzett olvasónak. Ugyanakkor a tanulmányok bibliográfiájából szerencsésen értesülünk a legújabb szakirodalmi termésről, ami könyvtári állománygyarapítási szempontból is figyelemreméltó.

Veszprémy László

RAFFAELLA GHERARDI – FABIO MARTELLI

LA PACE DEGLI ESERCITI E DELL'ECONOMIA. MONTECUCCOLI E MARSILI ALLA CORTE DI VIENNA

(*Il Mulino, Bologna, 2009, 319 o.*)

A XVII. század második felében a bécsi udvart elárasztó olasz történetírók, festők, zenészek és nem utolsósorban hadvezérek közül Raimondo Montecuccoli (1609–1680) és Luigi Ferdinando Marsili (1658–1730) a legismertebb a magyar szakirodalomban. Ennek nem csak az az oka, hogy mindketten kulcs-momentumokban forgolódtak a magyarországi és erdélyi hadszíntereken – Montecuccoli 1660–1664 között, melynek eredményeképpen a Zrínyi Miklóssal való vitája miatt lett közkedvelt szereplője a későbbi magyar (had)történeti iro-

dalomnak; Marsili pedig majd húsz évig harcolt a török ellen (1682–1700) a Magyar Királyság országaiban és tartományaiban, hogy aztán a karlócai békét követő határmegállapító császári bizottság vezetője legyen – hanem elsősorban az, hogy mint történet- és hadtudományi-írók is kivételesek voltak. Így aztán tetteiket, elképzeléseiket és életük eseményeit saját maguk vetették papírra, vagy az azokra vonatkozó adatokat saját maguk gyűjtötték össze és rendszerezték, melynek eredményeképpen az utókor számára már-már zavarba ej-